

Ženy v oboru psychologie

prof. PhDr. Alena Plháková, CSc.

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Článek se zabývá motivací žen ke studiu psychologie a rozdíly v postavení mužů a žen v akademické a aplikované psychologii. Ukazuje se, že ženy publikují v odborných psychologických časopisech méně než muži a mají méně citačních ohlasů. Psychologové také častěji než psycholožky získávají různé vedoucí funkce. Ženy jsou nicméně velmi úspěšné v oblasti manželského a rodinného poradenství, klinické psychologie a psychoterapie.

Klíčová slova: gender, děravé potrubí, konflikt práce-rodina, akademická psychologie, aplikovaná psychologie.

Women in the field of psychology

The article explores the motivation of women to study psychology and the disparities in the status of men and women in academic and applied psychology. It is evident that women publish less frequently in professional psychological journals than men and receive fewer citations. Additionally, psychologists, more often than female psychologists, attain various leadership positions. Nevertheless, women are highly successful in the fields of marriage and family counseling, clinical psychology, and psychotherapy.

Key words: gender, leaking pipeline, conflict work-family, academic psychology, applied psychology.

Úvod

V soudobé západní společnosti se hojně diskutuje o nebinární identitě, která není výlučně ani ženská, ani mužská. Nebinární jedinci tradiční genderové kategorie různými způsoby překračují, ignorují nebo usilují o jejich prolínání. Většina dospělých nicméně stále žije v binárním světě, kde mají muži a ženy odlišné podmínky a příležitosti k osobnímu i profesnímu rozvoji a k dosažení mocenských pozic.

Cílem sdělení je zmapovat postavení žen v psychologii, která se tradičně dělí na základní teoretické obory, které bývají někdy označovány jako akademické, a na obory aplikované, k nimž patří například klinická nebo poradenská psychologie. Se značnou dávkou zjednodušení lze říct, že se v oblasti teoretické psychologie muži uplatňují o něco více než ženy, zatímco psychologická praxe je spíše ženskou doménou.

Stručný pohled do historie

Po vzniku psychologie jako samostatné vědy ve druhé polovině 19. století se na jejím rozvoji podíleli především muži, a to lékaři, fyziologové, filozofové i další odborníci. V USA se nicméně objevily některé vynikající psycholožky už v posledních dekadách 19. století. Patřily k nim Margaret Washburnová nebo Mary Calkinsová, která v roce 1895 splnila na Harvardově univerzitě požadavky na titul Ph.D., ale představitelé univerzity jí ho – coby ženě – nikdy neudělili (1). V Rakousku-Uhersku bylo ženám povoleno studovat na vysokých školách teprve na přelomu 19. a 20. století, a to nejprve na filozofických fakultách (v roce 1897) a od roku 1900 také na lékařských fakultách (2).

V Evropě se výraznější generace psycholožek vynořila až ve třetí dekádě 20. století v souvislosti se změnami v postavení žen po 1. světové válce. Nepřítomnost mužů v rodinách během válečných

let i po nich je přiměla k tomu, aby si samy vydělávaly na živobytí a usilovaly o kvalitnější vzdělání než dosud. V tomto období získaly ženy v řadě evropských zemí volební právo. V Československu bylo zaneseno do ústavy v roce 1920 (3).

Ve 20. letech minulého století patřily k významným evropským představitelkám oboru psychoanalytičky Helena Deutschová, Anna Freudová, Melanie Kleinová nebo Karen Horneyová. Dalšími známou psycholožkou byla Bljuma Zeigarniková, která zkoumala zapamatování nedokončených úloh, nebo Charlotte Bühlerová, jež se jako jedna z prvních zabývala celoživotním psychickým vývojem. Carla Gustava Junga obklopila v Curychu skupina obdivovatelek, které většinou rozvíjely některý aspekt jeho díla. K předním členkám této skupiny patřily Jolande Jacobiová a Marie-Louise von Franzová. V oblasti psychologie emocí vynikla Magda Arnoldová původem z Moravské Třebové, která v roce 1928

emigrovala do Kanady. Na její dílo navázali například Richard Lazarus a Albert Ellis.

Ženám, které se v 1. polovině 20. století pokoušely prosadit v oboru psychologie, zpravidla pomohla podpora nějakého významného vědce, nejčastěji jejich učitele nebo staršího kolegy, který postřehl jejich nadání. Mladé evropské ženy zřejmě potřebovaly podporu takového mentora více než muži, protože jejich společenské postavení bylo stále ovlivňováno doznívající viktoriánskou morálkou, která pokládala za hlavní sféru působení žen domov a péči o děti, zatímco za mužskou doménu vnější svět a práci (4).

Vývoj evropské psychologie narušila ve 30. letech 20. století politická situace v Německu. Nástup Hitlera k moci vyvolal masivní emigraci psychologů a psycholožek, mezi kterými bylo mnoho osob židovského původu, do USA a do Kanady. Patřily k nim psychoanalytičky Karen Horneyová, Edith Jacobsonová a Margareta Mahlerová. V roce 1938 unikli před nacistickým terorem manželé Bühlerovi nebo Else Frenkel-Brunswicková, která spolupracovala s Adornem na koncepci autoritářské osobnosti. Lze konstatovat, že nacismus v Evropě vážně poškodil další vývoj psychologie, jejímž centrem se pak nadlouho staly Spojené státy americké.

V USA se postupně prosadila v oboru psychologie celá plejáda vynikající odbornic, které se uplatnily ve všech jejích oblastech. V psychoterapii vynikly například Virginia Satirová, Francine Shapirová nebo Harlene Andersonová, v neuropsychologii Brenda Milnerová či Lisa Feldman Barrettová. Řada psycholožek se zabývala zkoumáním psychických rozdílů mezi muži a ženami. Patří k nim Eleanor Maccobyová, Carol Gilliganová nebo Elisabeth Spelkeová. Badatelé nicméně upozorňují na to, že v uplatnění mužů a žen v psychologii existují některé zřetelné rozdíly, a to zejména v oblasti vzdělávání, v počtu odborných publikací a jejich citovanosti, v úspěšnosti při získávání grantů nebo ve vedení vzdělávacích i jiných odborných institucí (5).

Ženy v historii české psychologie

Vývoj psychologie v Československu se až do roku 1948 příliš nelišil od vývoje v ostatních evropských zemích. Na filozofických a pedagogických fakultách byly zakládány psychologické semináře a ústavy, které nabízely studentům oborové přednášky. Po únorovém převratu

v roce 1948 komplikovala další vývoj psychologie první vlna politické represe. Během 50. a 60. let byla nicméně ustanovena tři univerzitní pracoviště, která zajišťovala výuku jednooborové psychologie. Do jejich týmů se postupně začleňovaly ženy, i když jich vždy bylo méně než jejich mužských kolegů. Jednou z prvních lektorek psychologie byla Ludmila Kolářiková, která od roku 1945 vyučovala na FF MU v Brně. V roce 1946 přispěla k založení Psychologického ústavu FF UP v Olomouci a stala se jeho první vedoucí. V 50. a 60. letech 20. století působilo několik pozoruhodných psycholožek na katedře psychologie FF UK. Patřily k nim Marie Severová, sociální psycholožka Soňa Hermochová a Eva Syřišťová, jež se zabývala možnostmi psychoterapie schizofrenních poruch. Od roku 1962 pracovala na katedře psychologie FF UK Miluše Sedláková, zprvu jako interní aspirantka Vladimíra Tardyho. Syřišťová a Sedláková v roce 1969 odvážně protestovaly proti oficiálnímu psychiatrickému posudku, který se pokusil znehodnotit Palachovo upálení jako důsledek psychické poruchy (6).

Řada odbornic působila v Psychologickém ústavu Akademie věd ČR (dříve ČSAV) založeném v roce 1967. Patřily k nim Jarmila Kotásková a Olga Kolaříková, později Miluše Sedláková, Lída Osecká či Iva Šolcová, která je od roku 2011 vedoucí redaktorkou časopisu Československá psychologie. Významnými členkami brněnského centra ústavu jsou Martina Hřebíčková či Sylvie Graf. Jeho pražskou pobočku vede Iva Poláčková Šolcová, která se zaměřuje na problematiku emocí a motivace. Působí zde také Pavlína Janošová, Martina Klicperová, Kateřina Zábrodská a další perspektivní vědkyně.

Nedávno uveřejněný digitální archiv československé psychologie zaměřený především

na akademickou psychologii, rovněž reflektuje přínos žen k jejímu rozvoji. V kategorii Osobnosti je prezentováno 121 významných českých a slovenských psychologů narozených před rokem 1950, z toho 18 žen, tedy necelých 15 % (7).

Ženy přispěly také k rozvoji aplikované psychologie. V 50. až 70. letech 20. století se v zakládání psychologických pracovišť sice angažovali především muži, ale ženy se do jejich činnosti rychle zapojovaly. Například Denní sanatorium Horní Palata a terapeutickou komunitu v Lobčích vybudoval v 50. a 60. letech minulého století nejen Ferdinand Knobloch, ale také jeho manželka Jiřina Knoblochová. Ženy se podílely i na rozvoji české psychoterapie, nejčastěji jako členky týmů v terapeutických komunitách pro léčbu neuroz. Patřily k nim Hana Junová, Věra Břicháčková nebo Věra Machů, psychoanalytičky Helena Klímová, Marie Hošková a další. K rozvoji české psychoterapie přispěla po návratu z emigrace Olga Marlinová. Mnohé psycholožky (např. Jitka Vodňanská a Magdaléna Frouzová) působily jako lektorky ve výcvikových komunitách, z nichž nejznámější (SUR) založili v roce 1967 Skála, Urban a Rubeš. K rozvoji rodinné terapie přispěly Šárka Gjuričová a Ludmila Trapková, významnou představitelkou manželského poradenství byla Věra Capponi, o rozvoj dětské klinické psychologie se zasloužila Dana Krejčířová atd.

Zájem žen o studium psychologie

Psychologie patří mezi obory, u kterých počet zájemců o studium značně převyšuje počty přijatých osob. Od 60. let 20. století mezi uchazeči výrazně převládají ženy nad muži, a to přibližně v poměru 8 : 2. Podobný poměr existuje také v počtu studentek a studentů psychologie, i když v různých výzkumech vychází poněkud

Tab. 1. Počty absolventů a absolventek studia psychologie na FF UP v letech 2013 až 2023

Forma studia	Muži	%	Ženy	%	Celkem
Bakalářské kombinované	64	18	284	82	348
Bakalářské prezenční	75	15	415	85	490
Magisterské kombinované	50	14	309	86	359
Magisterské prezenční	84	16	446	84	530
Doktorské kombinované	9	33	18	67	27
Doktorské prezenční	5	24	16	76	21
Celkem	287	16	1 488	84	1 775

rozdílně. Statistické analýzy prováděné v USA vedly k závěru, že 78 % frekventantů studia psychologie tvoří ženy, zatímco mezi absolventy je jich 71 % (5). Černický při výzkumu na FSS MU v Brně zjistil, že tam v letech 2007 až 2015 studovalo prezenční bakalářskou psychologii 147 mužů (33 %) a 297 žen (67 %) (8). Viktorová uvádí, že podíl mužů a žen, kteří se v letech 2011 až 2016 zúčastnili na FF UP přijímacích zkoušek na psychologii, je relativně stabilní a nabývá přibližně hodnoty 8 : 2 ve prospěch žen. Tento poměr přetrvává i u přijatých studentek a studentů (9).

V tabulce č. 1 jsou uvedeny počty studujících, kteří v letech 2013 až 2023 absolvovali na FF UP v Olomouci jednooborové bakalářské, magisterské a doktorské studium psychologie, a to v prezenční a kombinované formě.

Z tabulky je zřejmé, že v obou formách bakalářského a magisterského studia převládají mezi absolventy ženy nad muži, a to v poměru, který se pohybuje v rozmezí od 82 : 18 do 86 : 14. V kombinované formě doktorského studia však tvoří muži více než třetinu absolventů. Pravděpodobně se zde začíná projevovat princip „děravého potrubí“ (leaking pipeline), podle kterého žen na vyšších úrovních kariérního žebříčku postupně ubývá. Tento jev je velmi zřetelný v oborech označovaných zkratkou STEM (science, technology, engineering, and mathematics), od jejichž studia bývají dívky od dětství odrazovány rodiči i učiteli, ale je patrný i v oblasti společenských věd (10).

Nabízí se otázka, proč je studium psychologie pro ženy tak přitažlivé. Jedním z důvodů může být jejich očekávání, že by v tomto odvětví mohly uspět lépe než v oblasti přírodních věd nebo matematiky. Studium psychologie by mohlo ženy přitahovat také proto, že odpovídá jejich osobnostním dispozicím. Feist předpokládá, že Aspergerův syndrom nebo extrémní introverze vedou k zájmu o přírodní vědy, zatímco porozumění sociálním situacím a extraverte k zájmu o společenské vědy. Subjektivní a humanistické zaměření, s jakým se lze setkat například u psychoterapeutů, podle něj koresponduje s empatií, flexibilitou či dobrou intuicí (11). Plhákova a Reiterová při ověřování Feistových předpokladů zjistily, že se studující psychologie vyznačují větší otevřeností vůči zkušenosti než budoucí matematici a informatici. V Inventáři sociálních dovedností, který je měřítkem tzv. sociální inteligence, měli

budoucí psychologové rovněž vyšší celkový skóre. Mezi studenty a studentkami psychologie však ve sledovaných osobnostních rysech nebyl zjištěn signifikantní rozdíl. Je možné, že si obor psychologie vybírají empatičtí a sociálně senzitivní jedinci, a to nezávisle na tom, zda se jedná o muže či ženy (12).

Dívky může motivovat ke studiu psychologie snaha pomáhat lidem, zejména dětem, starým, nemocným, psychicky narušeným či jinak hendikovaným osobám. Jakkoli to zní banálně, ochota podporovat druhé lidi je důležitou součástí ženské genderové identity. Dalším důvodem může být to, že ve společnosti, v níž velkou část mocenských pozic stále zastávají muži, ženy relativně obtížně dosahují svých cílů. Muži většinou realizují své záměry celkem přímočaře, zatímco ženy jsou mnohdy nuceny postupovat pomalu, obezřetně a s velkou dávkou sociální obratnosti. Porozumění mezilidským vztahům je pro ně tudíž velmi důležité. Ženy mohou pokládat za určitou výhodu to, že profese psycholožky je v souladu s tradičními genderovými stereotypy, takže se při jejím vykonávání pravděpodobně vyhnou nevraživosti, kterou někdy evokuje práce manažerky, inženýrky nebo třeba fotbalistky. Na rozdíl od jiných tradičních femininních profesí, jakými jsou učitelka, zdravotní sestra či knihovnice, nabízí práce psycholožky větší možnosti rozvoje kreativity a realizace osobních ambic.

Rozdíly mezi postavením mužů a žen v oblasti akademické psychologie

Odborníci se shodují v tom, že největší genderová propast (gender gap) existuje mezi muži a ženami v oblasti akademické psychologie, kde muži získávají víc vědecko-pedagogických hodností, a to v mladším věku než ženy, mají větší počet publikací a vyšší citační index (13), získávají víc grantů a častěji zastávají vedoucí funkce (5). V monitorovací zprávě o postavení žen v české vědě za rok 2020 se uvádí, že v sociálních vědách, k nimž patří i psychologie, je sice zastoupení žen ve vzdělávacích institucích relativně velké, ale na vyšších stupních akademické dráhy se postupně snižuje. K největšímu propadu v počtu žen v poměru k mužům dochází při přechodu z docentské pozice na profesorskou. V počtu úvazků se sociální vědy spolu s lékařskými blíží paritě. V roce 2020 za-

stávaly akademičky ve společenských vědách 45,5 % všech úvazků (14).

Hlavní příčinou genderového rozdílu v získávání akademických titulů je zřejmě to, že ženy publikují oproti mužům méně článků v recenzovaných odborných časopisech, jejichž počet a citovanost dnes patří ke stěžejním kritériím při habilitačních a jmenovacích řízeních. Preiss a Mačudová uveřejnili v roce 2012 přehled publikační aktivity a citovanosti českých docentů a profesorů v oboru psychologie, zaznamenané v databázi Web of Science. Seznam sledovaných odborníků, u něhož si autoři nečiní nárok na úplnost, tvoří 109 osob, z toho 77 mužů (71 %) a 32 žen (29 %). Relativně nízké zastoupení žen v tomto souboru je samo o sobě ukazatelem toho, že muži byli do roku 2012 v dosahování docentských a profesorských hodností úspěšnější. Výsledky dané studie vedly k závěru, že muži mají větší počet publikací než ženy, a to zejména v zahraničních časopisech. Vysoké citovanosti některých svých článků nicméně dosáhly Jarmila Koluchová a Slávka Fraňková (15). Přestože do sledovaného souboru nejsou začleněny některé významné odbornice, například Martina Hřebíčková z Psychologického ústavu AV ČR, mužská převaha v této oblasti pravděpodobně dál přetrvává. Potvrzují to i výsledky zahraničních studií (5). České psycholožky se nicméně úspěšně začleňují do redakčních rad odborných časopisů, konkrétně Československé psychologie a E-psychologie, kterou v roce 2007 založila Irena Sobotková z katedry psychologie FF UP.

Badatelé většinou zdůvodňují fenomén „děravého potrubí“ v získávání vědecko-akademických hodností a rozdíl v počtu publikací mužů a žen jejich odlišným životním stylem. Konflikt práce-rodina je u většiny akademiček naléhavější než u akademiků. Výsledky výzkumů potvrzují, že ženy, které žijí v manželství či v trvalém partnerském vztahu a mají děti, postrádají čas potřebný pro rozvoj jejich kariéry (16). Linková uvádí, že k tomu, aby badatelka splnila imperativ vědeckého publikování (publish or perish) nestačí dobrá organizace různých aktivit. Na napsání článku je nezbytné se psychicky vyladit a ponechat si čas na zrání problému i myšlenek. Praktické starosti týkající se péče o domácnost a děti působí na tento proces rušivě (17).

V diskuzích na téma rozdílných časových možností mužů a žen se poněkud zapomíná na to, že konflikt mezi prací a rodinou neřeší pouze

mladé ženy s malými dětmi, ale také badatelky vyššího věku patřící k tzv. sendvičové generaci, od nichž se očekává, že se postarají o své staré rodiče a příležitostně pomohou s péčí o vnoučata. Pro mnohé akademicky může být tato situace natolik stresující, že se dalších odborných ambic vzdají a raději odejdou do důchodu. Svou roli přitom může hrát únava z celoživotního soupeření s muži, při kterém po celou dobu hrály s horšími kartami.

Mezinárodní studie potvrzují, že relativně velká genderová propast mezi psycholožkami a psychology existuje v jejich zastoupení v různých mocenských pozicích, které nekorresponduje s poměrem mužů a žen mezi absolventy psychologie. Tato propast se nicméně postupně zužuje (5). V Česku je podíl žen ve vedení akademických vzdělávacích a výzkumných institucí s nejdělsí tradicí relativně malý. Ve vedení katedry psychologie FF UK se uplatnily pouze 3 ženy oproti 12 mužům (Hermochová, Gillernová a Takács), Psychologický ústav FF MU měl od svého založení v roce 1926 výhradně mužské vedoucí (celkem 13). Také katedru psychologie FF UP vedli po odchodu L. Kolářkové pouze muži (celkem 7). Ředitelkami Psychologického ústavu AV ČR (dříve ČSAV) byly jenom 2 ženy (Kotásková a Osecká). Kromě nich se ve funkci ředitele vystřídal 7 mužů (18). Převaha mužů ve vedení akademických institucí nemusí být pro ženy příznivá už proto, že zejména odborné asistentky na katedrách často dostávají od vedoucích časově náročné, převážně administrativní úkoly, jakým je příprava podkladů pro akreditační řízení.

Psycholožky také méně často než psychologové zastávají funkce v univerzitních orgánech. První ženou, která dosáhla na funkci proděkanky, byla zřejmě Jarmila Koluchová, která ji vykonávala v letech 1981 až 1983 na PdF UP. Na FF UK byly proděkankami Soňa Hermochová a Ilona Gillernová, na PdF JU působí v této funkci Iva Stuchlíková a Alena Nohavová. Na FF UP byla proděkankou Klára Seitlová, na PdF UP zastává tuto funkci Jana Kvintová. Mezi psychology najdeme proděkanů podstatně víc než mezi psycholožkami. Šíkl a Vobořil uvádějí deset psychologů, kteří zastávali nebo zastávají na různých fakultách funkci děkana, což se žádné ženě dosud nepodařilo. Pomineme-li menší nebo méně tradiční vysoké školy, pak prorektory byli Stanislav Štech na UK a Vladimír Řehan na UP (19).

Menší zastoupení žen ve vedení nejstarších českých psychologických kateder a ústavů lze částečně vysvětlit existencí tzv. skleněného stropu (glass ceiling), který se nejčastěji definuje jako umělá bariéra, založená na tradičních genderových stereotypích, která brání ženám v zaujetí nejvyšších pozic v hierarchicky upořádaných organizacích. Tuto bariéru vytvářejí muži, kteří ženy do prestižních, často také finančně dobře hodnocených pozic nepustí (20). Oponenti dané koncepce argumentují tím, že žádný skleněný strop neexistuje a že ženy prostě vedoucími být nechťejí, a to nejčastěji kvůli zátěži vyplývající z jejich rodinných a pracovních povinností. V sociologii se postupně objevilo několik příbuzných konceptů, k nimž patří „lepivá podlaha“ (sticky floor), která se projevuje různými diskriminačními postupy, jimiž jsou ženy udržovány v nejnižším pracovním postavení. Dalším frekventovaným termínem je „skleněný výtah“ (glass elevator), který popisuje situace, kdy se kariéra mužů ubírá bez většího nasazení či výrazně nadprůměrných výsledků strmě nahoru například díky tomu, že jsou jim připisovány v pracovním prostředí preferované vlastnosti (rozhodnost, dynamičnost, nepodléhání emocím, odolnost vůči stresu). Pro obor psychologie může být významný pojem „skleněný eskalátor“ (glass escalator). Jedná se o skrytou výhodu, kterou mají muži při vstupu do feminizovaných profesí. Projevuje se jejich rychlým, někdy nechtěným kariérním vzestupem, k němuž často přispívají ženy tím, že než by podpořily kolegyni, raději zvolí nebo podpoří na pozici vedoucího muže (21).

Jedním z důvodů, proč ženy preferují muže jako své nadřízené, by mohlo být jejich očekávání, že budou schopni lépe než ženy obhájit jejich profesní a odborné zájmy. Je také možné, že psycholožky kandidují do vedoucích funkcí méně často než psychologové. Některé psycholožky se pravděpodobně ztotožňují s genderovými stereotypy, které ženy popisují jako závistivé, žárlivé nebo dokonce mstivé, takže se jejich chování v roli nadřízených obávají.

Ženy v oblasti aplikované psychologie

Historici psychologie se zasloužili o to, že oblast české akademické psychologie je dobře zmapována. Situace v oblasti aplikované psychologie je naproti tomu poměrně nepřehledná. Šíkl a Vobořil uvádějí, že současný počet psychologů

je kvůli chybějící organizovanosti v jedné centrální instituci a rostoucí diverzifikaci oboru obtížně zjištělný. Na základě informací z různých zdrojů dospěli k závěru, že jejich počet již přesáhl 8 000 (19). V zahraničních studiích se uvádí, že v Evropě tvoří ženy asi 70 % osob působících v psychologické praxi, zatímco muži 30 % (22). Platí-li tento poměr i v České republice, pak zde pracuje minimálně 5 600 psycholožek a 2 400 psychologů.

Přesná data o počtu mužů a žen v jednotlivých oblastech aplikované psychologie bohužel nejsou k dispozici. Určité informace lze získat z webových stránek různých profesních psychologických sdružení, z nichž osm je součástí Unie psychologických asociací ČR (UPA ČR), k jejímž cílům patří příprava zákona o psychologické činnosti a ustavení České komory psychologů a psychoterapeutů. Nejstarším odborným sdružením, které je součástí UPA, je Českomoravská (dříve Československá) psychologická společnost, která má 473 členek (70 %) a 205 členů (30 %). V jejím vedení se od roku 1958 vystřídal 14 mužů a 1 žena, konkrétně Hana Junová (v letech 1991 až 1995), která se zasloužila o rehabilitaci psychologů pronásledovaných za minulého režimu. Ve vedení odborných sekcí ČMPS jsou však ženy poměrně hojně zastoupeny. Součástí UPA je Asociace dopravních psychologů ČR, mezi jejímiž členy najdeme 72 žen (68 %) a 34 mužů (32 %). Jejím prezidentem je PhDr. Antonín Hudeček. Dalším členem UPA je Česká asociace psychologů práce a organizace (ČAPPO), v níž je zaregistrováno 44 žen (69 %) a 20 mužů (31 %). Předsedkyní ČAPPO je Mgr. Šárka Dobiášová. Asociace psychologů sportu má 20 členek (67 %) a 10 členů (33 %). Jejím předsedou je Mgr. Michal Vičar, Ph.D. (23).

Relativně samostatnou profesní organizací je Asociace manželských a rodinných poradců, která má v současnosti 170 členů, z toho 131 žen (77 %) a 39 mužů (23 %). Vede ji sedmičlenné volené prezidium v čele s Mgr. Darinou Mórcoz. Asociace je rozdělena do osmi oblastních sdružení, kterým předsedá 6 žen a 2 muži. Ženy také převládají ve vedení poraden pro rodinu, jejichž personál však zvláště v menších městech často tvoří pouze ženy, například dvě psycholožky a jedna sociální pracovnice (24).

Psychiatrii spolupracují především s klinickými psychology a s psychoterapeuty. Asociace klinických psychologů (AKP ČR) má v současnosti celkem 762 členů, z toho 601 žen (79 %) a 161 mužů (21 %). Větší část členské základny tvoří

kliničtí psychologové, kteří úspěšně absolvovali tzv. specializační vzdělávání, a menší část psychologové ve zdravotnictví připravující se na danou profesi. V souboru klinických psychologů najdeme 554 žen (79 %) a 143 mužů (21 %), zatímco mezi psychology ve zdravotnictví je 47 žen (72 %) a 18 mužů (28 %). Prezidium asociace tvoří 5 žen v čele s Mgr. Hanou Jahnovou. Asociace má deset oblastních poboček, kterým předsedá 5 mužů a 5 žen. Specializační vzdělávání pro psychology ve zdravotnictví zajišťuje katedra klinické psychologie IPVZ vedená PhDr. Pavlem Králem, Ph.D.

Velkou organizací je Česká asociace pro psychoterapii (ČAP), která vznikla v roce 2001 s cílem prosadit psychoterapii jako samostatnou profesi v souladu se Štrasburskou deklarací o psychoterapii z roku 1990. V jejím čele stojí devítičlenný výbor, jehož předsedou je PhDr. Jiří Drahoš. Ve výboru jsou dále 4 ženy a 4 muži. Do certifikovaných pětiletých výcviků, jejichž odbornou úroveň ČAP garantuje, se mohou přihlásit absolventi VŠ, kteří získali magisterský, výjimečně i bakalářský titul na některé vysoké škole humanitního směru. Seznam relevantních oborů sahá od adiktologie, filozofie, psychologie až po fyzioterapii či obor porodní asistentka (25). Domnívám se, že získání kvalifikace pro profesi psychoterapeuta je tím poněkud usnadněno, protože na některé z uvedených oborů se lze dostat snáze než na psychologii. Studium většiny z nich také stěží může vycházet z koncepce Europsychologa, o níž se opírá výuka psychologie na univerzitách. Tuto koncepci prosazuje Unie psychologických asociací ČR (23).

Model přípravy na profesi psychoterapeuta garantovaný ČAP se zřejmě osvědčil, protože má v současnosti celkem 1 397 členů, z toho 1 105 žen (79 %) a 292 mužů (21 %). Jedním z důvodů může být to, že tato forma vzdělávání vyhovuje ženám, které mají omezené časové možnosti. Členská základna ČAP se dělí na řádné členy, kteří absolvovali některý z certifikovaných výcviků, a na kandidátní členy v pokročilé části výcviku. V souboru řádných členů je 770 žen (78 %) a 223

mužů (22 %), zatímco v souboru kandidátních členů najdeme 335 žen (83 %) a 69 mužů (17 %). Psychoterapeutky a psychoterapeuti registrovaní v ČAP často pracují v soukromé sféře, sociálních službách nebo různých neziskových organizacích. Řádní členové asociace se mohou zapojovat do preventivních programů zdravotních pojišťoven, k nimž patří psychoterapeutická pomoc lidem zasaženým válkou na Ukrajině. Na této činnosti se podílí 658 členů asociace, z toho 532 žen (81 %). Část členek a členů ČAP poskytuje terapeutické služby hrazené zdravotními pojišťovnami.

Odborné provádění psychoterapie ve zdravotnictví dlouho garantovala Česká psychoterapeutická společnost ČLS JEP, na jejíž webových stránkách lze najít adresář, v němž figuruje 60 terapeutek (67 %) a 30 terapeutů (33 %). Vesměs se jedná o lékaře nebo psychology. Předsedou výboru ČPtS je prof. MUDr. Ján Pavlov Praško, CSc., jeho dalšími členy jsou 4 muži a 3 ženy (26). Rozhodnutím MZ ČR přešlo letos schvalování vzdělávacích programů v psychoterapii pro zdravotnictví do gesce IPVZ, a to na základě konsensu zástupců čtyř odborných společností (ČPtS ČLS JEP, ČPS ČLS JEP, AKP ČR a ČAP) (27).

Z tabulky č. 2, v níž nejsou zahrnuti například psychologové působící ve školství, forenzní nebo vojenští psychologové, se zdá, že poměr žen a mužů v různých oblastech praktické psychologie kolísá kolem hodnot 7:3 až 8:2. Je možné, že se při volbě psychologického oboru projevují určité rodové preference. Velmi vysoké je procentuální zastoupení žen v oblasti klinické psychologie, psychoterapie i manželského a rodinného poradenství. Zastoupení mužů a žen ve vedení různých profesních sdružení je víceméně paritní. Muži se tedy i v oblasti aplikované psychologie stávají vedoucími častěji, než odpovídá jejich poměrnému zastoupení. Tendence k mužské převaze zde však není tak výrazná jako v akademické psychologii. V čele různých profesních sdružení navíc často stojí volené orgány, takže jejich členky zřejmě preferují muže jako vedoucí před ženami.

Samostatnou kapitolu představuje uplatnění žen a mužů v různých organizacích a institutech zajišťujících výcvik v psychoterapii, jejichž zmapování již přesahuje rámec tohoto stručného sdělení. Lze předpokládat, že zastoupení mužů zde bude relativně vysoké, protože se jedná o poměrně lukrativní, zajímavou a časově náročnou aktivitu. Tento předpoklad by bylo žádoucí systematicky ověřit.

Závěr

Ženy se hlásí ke studiu psychologie podstatně častěji než muži, a to přibližně v poměru 8 : 2. Důvodem může být jejich přesvědčení, že by v tomto oboru mohly uspět, zájem o problematiku mezilidských vztahů i snaha pomáhat druhým lidem. Profese psycholožky ženám pravděpodobně umožňuje rozvoj jejich tvořivosti i realizaci osobních ambic, aniž by se přitom dostávaly do rozporu s tradičními genderovými rolemi.

V souladu s výsledky zahraničních studií se ukázalo, že v Česku existuje největší genderová propast mezi muži a ženami v oblasti akademické psychologie, kde muži získávají víc nejvyšších vědecko-pedagogických hodností než ženy a mají větší počet odborných publikací. Psychologové také častěji než psycholožky zastávají různé mocenské a řídicí funkce, jakými jsou vedoucí katedry nebo ústavu, proděkan, děkan a prorektor. Ženy se relativně úspěšně začleňují do redakčních rad odborných časopisů. Na vzniku rozdílu mezi muži a ženami v oblasti akademické psychologie se pravděpodobně podílí konflikt práce-rodina, který se zdá být u žen naléhavější než mužů. Ženy především postrádají čas potřebný k rozvoji jejich kariéry. Existující genderové diference lze interpretovat z hlediska různých sociologických fenoménů, k nimž patří „skleněný strop“ nebo „skleněný eskalátor“. K opomíjeným otázkám patří možné rozdíly v délce pracovní kariéry mužů a žen a ve věku odchodu do důchodu.

Oblast české akademické psychologie byla historiky psychologie dobře zmapována, zatímco sféra aplikované psychologie je poněkud

Tab. 2. Zastoupení žen a mužů v některých profesních organizacích

Organizace	Ženy	%	Muži	%	Celkem	vedoucí
Českomoravská psychologická společnost	473	70	205	30	678	muž
Asociace dopravních psychologů ČR	72	68	34	32	104	muž
Česká asociace psychologů práce a organizace	44	69	20	31	64	žena
Asociace psychologů sportu	20	67	10	33	30	muž
Asociace manželských a rodinných poradců	131	77	39	23	170	žena
Asociace klinických psychologů	601	79	161	21	762	žena
Česká asociace psychoterapeutů	1 105	79	292	21	1 397	muž

nepřehledná. Na základě dostupných údajů se zdá, že se ženy dobře uplatňují v oblasti klinické psychologie, psychoterapie a manželského a rodinného poradenství. Počet mužů a žen ve vedoucích funkcích je ve sféře psychologické praxe vyrovnanější než v akademických institucích, ale neodpovídá jejich poměrnému zastoupení. V čele různých profesních asociací často stojí volené

orgány. Zdá se tedy, že psychologové dávají mužům ve vedoucích funkcích přednost před ženami.

Závěrem lze konstatovat, že psychologie je obor, ve kterém jsou ženy mimořádně úspěšné. Psychologie je zajímavá, věří, že se v ní mohou uspět, a daří se jim to. Svou roli přitom může hrát i to, že počet zájemců o studium psychologie, mezi kterými převládají ženy,

vysoce převyšuje počet přijatých uchazečů. Náročným přijímacím řízením tak procházejí nadané studentky, které se pak v praxi i ve výzkumu výborně uplatňují. Lze předpokládat, že nastupující generace psychologek dokáže existující rozdíly mezi muži a ženami postupně redukovat. Podobné procesy probíhají v ostatních evropských zemích i v USA.

LITERATURA

1. Furumoto L. Mary Whiton Calkins (1863–1930). *Psychology of Women Quarterly*. 1980;5(1):55–68.
2. Bečvářová M. *Doktorky matematiky na univerzitách v Praze 1900–1945*. Praha: Karolinum; 2019.
3. Kratochvílová M. Boj za volební právo žen ve Velké Británii a českých zemích v letech 1848–1928. *Historica–Sborník prací historických*. 2017;53:243–71.
4. Lewin M. The Victorians, the psychologists, and psychic birth control. In: Lewin M. editor. *The shadow of the past: Psychology portrays the sexes*. New York: Columbia University Press; 1984:39–76.
5. Gruber J, Mendle J, Lindquist KA, et al. The future of women in psychological science. *Perspectives on Psychological Science*. 2021;16(3):483–516.
6. Syříšková E, Sedláková M. K článku Živá pochodeň. *Listy*. 1969;2:2.
7. Archiv československé psychologie. *Osobnosti*. Available from: <https://archiv-psychologie.cz/>.
8. Černický I. *Prediktory akademické úspěšnosti v pregraduálním studiu psychologie [dissertation]*. Brno: Masarykova Univerzita; 2018.
9. Viktorová L. *Evaluační přijímacího řízení na obor Psychologie FF UP z hlediska akademické úspěšnosti studentů [dissertation]*. Olomouc: Univerzita Palackého; 2018.
10. Alper J. The pipeline is leaking women all the way along. *Science*. 1993;260(5106):409–411.
11. Feist GJ. *The psychology of science and the origins of the scientific mind*. New Haven: Yale University Press; 2008.
12. Plhákova A, Reiterová E. Rozdíly v pěti dimenzích osobnosti a sociální inteligenci mezi studenty exaktních a humanitních věd. *Československá psychologie*. 2010;54(2):147–159.
13. Odic D, Wojcik EH. The publication gender gap in psychology. *American Psychologist*. 2020;75(1):92–103.
14. Koubayová N. Postavení žen v české vědě. *Monitorovací zpráva za rok 2020*. Praha: Sociologický ústav AV ČR; 2022.
15. Preiss M, Mačudová G. Publikační aktivita a citovanost českých docentů a profesorů v oboru psychologie. *E-psychologie (E-psychology)*. 2012;6(4):14–26.
16. Wolfinger NH, Mason MA, Goulden M. Problems in the pipeline: Gender, marriage, and fertility in the ivory tower. *Journal of Higher Education*. 2008;79(4):388–405.
17. Linková M. Instituce, vědní politiky a gender, aneb jak se z jasně naryšované cesty stává labyrint. In: Šaldová K. editor. *Cesty labyrintem: o vědecké profesi, soukromém životě a jejích propojování*. Praha: Sociologický ústav AV ČR; 2007:18–25.
18. Šíkl R, Vobořil D. Dějiny československé psychologie v údajích a číslech. *Československá psychologie*. 2020;64(Suppl 1):3–42.
19. Šíkl R, Vobořil D. Dějiny vysokoškolské výuky a studia psychologie v Československu v údajích a číslech. *Československá psychologie*. 2020;64(Suppl 1):43–61.
20. Purcell D, MacArthur KR, Samblanet S. Gender and the glass ceiling at work. *Sociology Compass*. 2010;4(9):705–717.
21. Kubálová P. *Podpora kariérního růstu žen: Manuál pro zaměstnavatele*. Praha: Gender Studies; 2016.
22. Olos L, Hoff EH. Gender ratios in European psychology. *European Psychologist*. 2006;11(1):1–11.
23. Unie psychologických asociací ČR. [cited 2023 Jul 20]. Available from: <http://upacr.cz/clenove/>.
24. Asociace manželských a rodinných poradců ČR. [cited 2023 Jul 20]. Available from: <http://www.amrp.cz/>.
25. Česká asociace pro psychoterapii. [cited 2023 Jul 20]. Available from: <https://czap.cz/>.
26. Česká psychoterapeutická společnost ČSL JEP. [cited 2023 Jul 20]. Available from: <https://www.psychoterapeuti.cz/>.
27. Schvalování psychoterapeutických výcviků. [cited 2023 Jul 20]. Available from: <https://www.ipvz.cz/>.